

ՏԱԹԵՎԻԿ ՍԱԶԱՆԴԱՐՅԱՆԻ ԴԵՐԸ ՀԱՅ ԴԱՍԱԿԱՆ ԵՐԳԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

ԳՐԵՏԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Տաթևիկ Սազանդարյանի գործունեությունը յուրահատուկ է հայ երգարվեստի պատմության մեջ:

Երգչուհին օպերային արվեստում փայլեց որպես մեցցո-սոպրանո դերերգերի առաջատար կատարող, եղավ հատկապես Ալմաստի (Սպենդիարյան՝ «Ալմաստ»), Փառանձեմի (Զուխաջյան՝ «Արշակ Երկրորդ»), Թամարի (Տիգրանյան՝ «Դավիթ Բեկ»), Լյուբաշայի (Ռիմսկի-Կորսակով՝ «Թագավորի հարսնացուն»), Կարմենի (Բիզե՝ «Կարմեն»), Ամներիսի (Վերդի՝ «Աիդա»), Դալիլա (Սեն-Սանս՝ «Սամսոն և Դալիլա»), Օլգա (Զայկովսկի՝ «Եվգենի Օնեգին»), Ուլյանա Գրոմովա (Մեյտուս՝ «Երիտասարդ գվարդիա») և այլ կերպարների անզուգական կատարող-մեկնաբանը:

Նուրբ ու անկրկնելի են նաև Կոմիտասի, Ռոմանոս Մելիքյանի և այլ հայ երգահանների, ինչպես նաև Ա. Վիվալդիի, Լ. Վ. Բեթհովենի, Ֆ. Շոպենի, Ռ. Շումանի, Հ. Վոլֆի, Է. Գրիգի, Շ. Գունդի, Ա. Դվորժակի, Ֆ. Լիստի, Յ. Սիբելիուսի, Պ. Սարասատեի, Օ. Ռեսպիգիի և այլոց ստեղծագործությունների կատարումներն աչքի էին ընկնում կատարողական բարձր վարպետությամբ, մեկնաբանման ինքնատիպությամբ:

Սազանդարյանի գործունեության առանցքային ոլորտներից էր և մանկավարժությունը, որի արդյունքում ունեցավ հայ երաժշտական արվեստի ավանդույթները շարունակող ու զարգացնող սերունդ՝ Գ. Անտոնյան, Վ. Եսաբեկյան, Հ. Հացագործյան, Հ. Պապյան (ասպիրանտուրա), Ա. Վարդանյան, Ա. Մելիքյան, Ն. Բադալյան, Պ. Քառազյան, Կ. Բաբաջանյան, Ա. Ավետիսյան և այլք:

Քանադայի քաղաք – երգարվեստ, երգչուհի, դերերգ, թեմարվեստ, ազգային օպերա, կատարողական առանձնահատկություններ, երգեցողություն, ազգային երաժշտություն, ստեղծագործական կյանք, արվեստագետ, դերասանական վարպետություն, օպերային դրամատուրգիա:

Վոկալ արվեստի ամենաարտիստիկ, ամենաեռանդուն, ամենապրոֆեսիոնալ ներկայացուցիչներից մեկի՝ ԽՍՀՄ ժողովրդական արտիստուհի, ԽՍՀՄ պետական մրցանակի, ՀՀ «Մեսրոպ Մաշտոցի» շքանշանակիր, պրոֆեսոր Տաթևիկ Սազանդարյանի գործունեությունը բացառիկ է հայ երգարվեստում: Նշանակալից է երգչուհու դերն օպերային արվեստի զարգացման մեջ:

Տ. Սազանդարյանն այն երգչուհիներից է, որ դաստիարակվել է միջազգային վոկալ արվեստի լավագույն ավանդույթներով: Նա կատարել է օպերային գրականության մեջ դժվարագույն համարվող դերերգեր կամ արիաներ՝ Ամներիս, Կարմեն, Ազուլենա, Սաֆո, Շարլոտա, Քերոլինա, Լյուբաշա, Կոնչակովնա, Իոկաստա և այլն: Նա իր հետաքրքրությունների կենտրոնում մշտապես ունեցել է և ազգային երաժշտությունը, ջանքեր է գործադրել

ազգային օպերան զարգացնելու ուղղությամբ: Նրա գործը և արվեստը հնարավոր չէ դնել մեկ ժամանակահատվածի մեջ, որովհետև դա ժամանակների միջով անցնող և ապագա սերունդներին պարզաժ հայ երաժշտական ոգու հանրագումար է:

Արտիստուհու մեցցո-սոպրանոն՝ իր մեծ ուժով ու դիապազոնով, գեղեցիկ տեմբրով հնչում է համահավասար, ազատ, մաքուր, ինտոնացիոն առումով հստակ և հավասարապես լիահունչ է բոլոր ռեգիստրներում: Նա երգում է արտահայտիչ ու մտասույզ: Կարողանում է ստեղծել հերոսի պոետական երազուն կերպարներ, դրամատիկ լարվածությամբ հագեցած դերերգեր, անգամ կատակային անբռնազբոսիկ կատարումներ (Բիզեի, Սեն-Սանսի, Մոցարտի, Մելիքյանի, Սարասատեի, Գրիգի, Դվորժակի, Շոբերտի, Շումանի, Չայկովսկու, Գլազունովի, Դոնիցետիի, Լիստի, Ռուբինշտեյնի, Ռիմսկի – Կորսակովի, Տիտովի և այլն): Տաթևիկ Սազանդարյանի կատարման ինքնատիպությունն այն է, որ նա կարողանում է թափանցել երկի էության խորքը, նկատվում են գործի կատարման նրբին մշակում, զուսպ ճաշակ և հեղինակային ոճի պահպանում: Ակնհայտ են նրա կատարման արտահայտչականությունը, հոյակապ առողջանությունը, ծայնային միջոցներին հիանալի տիրապետելը, մատուցման անզուգական կոլտուրան:

Իսկ ինչպես սկսվեց վոկալ արվեստի դիցուհու երգչական ուղին:

Հայտնի երգահան և խմբավար Անտոն Մայիլյանը, լսելով Տաթևիկի ծայնի և երաժշտական ունակությունների մասին, նրան ընդգրկում է իր ղեկավարած դպրոցական երգչախումբ: Այստեղից էլ սկսվում են երգչուհու հաջողությունները երգարվեստում: Հնչեղ ծայնով աղջնակը երգչախմբում կատարում է Ա. Մայիլյանի, Ա. Տեր-Ղևոնդյանի, Դ. Ղազարյանի, Ս. Դեմուրյանի ստեղծագործությունները:

1933թ. նա երաժշտական ստուդիայում ուսանելու առաջարկություն է ստանում: Երգչուհին ընդունում է հրապուրիչ առաջարկությունն այն պայմանով, որ մասնագիտական կրթությունն առնչվի օպերային բեմին: Հանձնաժողովին, որի կազմում էին Արամ Խաչատրյանը, Արտեմի Այվազյանը, Ռուբեն Սիմոնովը և ուրիշներ, Տաթևիկ Սազանդարյանը ներկայանում է Կարմենի «Խաբաներայով»՝ այդպես մուտք գործելով իսկական երգարվեստի ոլորտ: Սազանդարյանն իրեն տեսնում էր օպերային արվեստում:

Կարճ ժամանակում երգչուհին մեծ հաջողությունների է հասնում: Իտալիայում կրթություն ստացած վոկալի ուսուցիչ Ս. Բարխուդարյանը նրան ծանոթացնում է իտալական ու ռուսական երգարվեստի ավանդույթներին, կա-

րողանում է մշակել նրա ծայնը՝ ազատելով արևելյան երգիչներին բնորոշ հատուկ կոկորդային խաղերից և միևնույն ժամանակ երգչուհու երգեցողության մեջ պահպանելով ինքնատիպն ու առանձնահատուկը:

Այնուհետև երգչուհին փորձված ղեկավար Ռ. Սիմոնովի մոտ ուսանում է բեմական խոսք և դերասանական վարպետություն: Ընդամենը երեքուկես տարում Տ. Սազանդարյանը ձեռք է բերում մասնագիտական այնպիսի հմտություններ, որոնք նրան դուրս են բերում արվեստի լայն ճանապարհ:

Նրա անդրանիկ մենահամերգը տեղի է ունենում 1937 թվականին Մոսկվայում: Այդ նույն թվականին երգչուհու առջև իր դռներն է բացում Երևանի օպերային թատրոնը. երգչուհին հրավիրվում է՝ այնտեղ աշխատելու: Առաջին դերերգը Գայանեն էր Ա. Սպենդիարյանի «Ալմաստում», որին հաջորդում են Օլգան (Չայկովսկի՝ «Եվգենի Օնեգին»), Դայակը (Ջերժինսկի՝ «Խաղաղ Դոն»), Զիբելը (Գունո՝ «Ֆաուստ»), Մարթան (Ա. Ալվազյան՝ «Թափառնիկոս») և այլն: Նշված դերերը երգչուհուն մեծ փորձ են տալիս՝ կապելով նրան թատրոնի ստեղծագործական կյանքի առօրյային:

Տաթևիկ Սազանդարյանի գործունեությունը միայն օպերայով չի սահմանափակվել: 1944 թվականին երգչուհին, մասնակցելով վոկալիստների համաժողովների մրցանակաբաշխությանը, արժանացել է առաջին կարգի դիպլոմի: Դրանից հետո է ծավալվել համերգային լայն գործունեությունը, որն ընդգրկել է ոչ միայն Հայաստանը, այլև Ռուսաստանը և դաշնակից այլ պետություններ:

1944 թվականին երգչուհին Թբիլիսիում մասնակցել է Անդրկովկասյան հանրապետությունների երաժշտության տասնօրյակին՝ կատարելով խորհրդային և հայ երգահանների ստեղծագործությունները: Նույն թվականին նա համերգային ծրագրով հանդես է եկել Մոսկվայի Չայկովսկու անվան համերգասրահում: Ինչպես բնորոշվում է, «Սազանդարյանը՝ Ալմաստի սքանչելի կերպարը ստեղծողը, գերում է իր արտիստական հմայքով»¹:

Ալմաստի կերպարը Սազանդարյանի կատարմամբ երաժշտական կյանքում դառնում է բացառիկ երևույթ: Օպերային դրամատուրգիայի բարդագույն կերպարներից է Ալմաստը: Այս օպերայի մյուս կերպարները նույնպես հակասական են, այլափոխությունների են ենթարկվում ամեն քայլում՝ իրենց գործողությունները վերածելով հախուռն պայքարի: Իսկ Ալմաստի կերպարի կերտման դժվարությունները պայմանավորված են հերոսուհու կերպարի բազ-

¹ Հարությունյան Վ., Սիմոնյան Կ., Տաթևիկ Սազանդարյան, Երևան, 1959, էջ 36:

մակի շերտերով, բևեռային հակասության մեջ գտնվող իրարամերժ ապրումների և ցանկությունների առկայությամբ ու վերջիններիս՝ զգացմունքների տարերային խռովքում ունեցած պայքարի դրսևորումներով: Մի կողմից նա իր ամուսնուն սիրող, իր հայրենիքին անհունորեն նվիրված իշխանուհի է, մյուս կողմից՝ թագուհու գահի փառքի հեռանկարից կուրացած կին, որ պատրաստ է այդ նպատակին ծառայեցնելու ամեն ինչ՝ կանգ չառնելով անգամ ամենանվիրական արժեքները զոհելու զարհուրելի իրողության առջև: Հերոսուհու և նրան շրջապատող իրականության միջև կոնֆլիկտն աստիճանաբար ավելի է սրվում և իր գագաթնակետին հասնում խնջույքի տեսարանում, որտեղ Ալմաստի ներքին պայքարը դրամատիկական ողջ լարումով արտացոլելու համար երգչուհուց արտիստական մեծ արտահայտչականություն և երգչական բարձր պրոֆեսիոնալիզմ է պահանջվում: Սազանդարյանը կերպարի մեկնաբանման այդ բարդ խնդիրը կարողանում էր լուծել լավագույնս՝ ճշմարտացիորեն «ապրելով» այս ոչ ուղղագիծ, ոչ սխեմատիկ կերպարի խրթին զարգացման ողջ ընթացքը: Ինչպես գրում է երաժշտագետ Գ.Գյոդակյանը. «Կերպարի մշտական շարժման, զարգացման այս ճշմարիտ զգացումը Սազանդարյանի կատարման անբաժան, նրա մեծ տաղանդի իսկապես դրամատիկ բնույթը բացահայտող գիծն է»²: Կատարողական խնդիրները երգչուհին հաղթահարում էր մեծ վարպետությամբ՝ շեշտը դնելով ոչ միայն դերակատարման, այլև երգեցողության վրա՝ նրբորեն հաղորդելով փոփոխությունները: Ալմաստի կերպարով երգչուհին բեմ էր բարձրանում երգչախմբում հնչող հայկական քնքուշ մեղեդու հնչյունների ներքո, այնուհետև արտացոլում էր տազնապահար հոգու խռովքը, նաև խառնվածքի այլ գծեր: Ընդամենը երկու ռոպեի ընթացքում ամուսնուն սիրող հերոսական կերպարը վերածվում էր դավաճանի: Եվ այդ ամենը բեմում ծավալվում էր ամենայն համոզականությամբ ու բարձր վարպետությամբ: «Ալմաստ» ներկայացումից հետո էր, որ Սազանդարյանը թատրոնում իրավամբ գրավեց մեցցո-սոպրանո դերերգերի առաջատար կատարողի դերը»³:

Նոր դերերը հետևում էին մեկը մյուսին՝ արձանագրելով լրջագույն հաջողություններ: Ազգային խառնվածքի բեմական ու երգչական հիանալի մարմնավորում է նրա Փառանձեմը (Տ. Չուխաջյանի «Արշակ Երկրորդ»), Թա-

² **Տաթևիկ Սազանդարյան:** Ժողովածու: Կազմ.՝ Զ.Ստեփանյան, Ի. Իոնիսյան, Երևան, 1984, էջ 18:

³ **Տաթևիկ Սազանդարյան** (ծննդյան 90-ամյակին), Երևան, 2006, էջ 15-16:

մարը (Ա. Տիգրանյանի «Դավիթ - Բեկ»), Նազելին (Հ. Ստեփանյանի «Հերոսուհին»), Բերբերոն (Ա. Տեր-Ղևոնդյանի «Արեգակի ցուլերում»): Կերպարի մշտական շարժման, զարգացման ճշմարիտ զգացումը Սազանդարյանի կատարման տաղանդի դրամատիկ բնույթը բացահայտող հատկանիշ է: Երգչուհին հոգեբանական ճշգրտությամբ էր պատկերում Փառանձեմի՝ սուբյեկտիվ ապրումների ոլորտից դուրս գալը և հայրենիքի համար մղվող պայքարի մեջ ներգրավվելու անհրաժեշտության գիտակցումը: «Սակայն, միայն Ալմաստով ու Փառանձեմով չէ, որ մենք պետք է չափենք նրա դիպացունը օպերային խաղացանկում: Դերեր կան՝ իրարից անասելի հեռու, իրար հետ ընդհանուր ոչինչ չունեցող ո՛չ ժամանակով, ո՛չ արտահայտած գաղափարով, ո՛չ մեկնաբանման համար անհրաժեշտ միջոցներով, բայց և մի առանցքի շուրջ հավաքված: Այդ առանցքը արվեստագետի անհատականությունն է, որ, չխախտելով ներկայացվող կերպարի ինքնատիպությունը, մի աներևույթ թելով նրանք իրար է կապում»⁴:

Տ. Սազանդարյանը համերգներով և օպերային ներկայացումներով հանդես է եկել խորհրդային հանրապետություններում՝ Ուկրաինա, Մոլդովա, Ադրբեջան, Էստոնիա, Վրաստան, Ուզբեկստան, ինչպես նաև արտասահմանյան բազմաթիվ երկրներում՝ Շվեդիա, Շվեյցարիա, Հունաստան, Ֆրանսիա, Չեխոսլովակիա, Հունգարիա, Բելգիա, Իրան, Սիրիա, Լիբանան, Ալժիր:

Նա հայ բեմին նվիրել է համաշխարհային օպերային գրականության վարպետորեն վերարտադրված կերպարների մի ամբողջական ու հարուստ շարք: Սազանդարյանի լայնածավալ գործունեությունը, հարուստ երգացանկը, պարբերաբար կրկնվող ելույթներն ու համերգային շրջագայություններն աներկբա փաստում են, որ կամերային երգեցողությունը նրա համար նույնպես կարևոր նշանակություն է ունեցել: Բավական է հիշատակել այն փաստը, որ նրա երգացանկը ներառել է արևմտաեվրոպական և հայ երգահանների ավելի քան 400 երգ, որոնց թվում՝ Ա. Վիվալդիի, Լ. վ. Բեթհովենի, Ֆ. Շուբերտի, Ռ. Շումանի, Հ. Վոլֆի, Է. Գրիգի, Շ. Գունդի, Ա. Դվորժակի, Ֆ. Լիստի, Յ. Սիբելիուսի, Պ. Սարասատեի, Օ. Ռեսպիգիի, Ա. Սաթյանի, Ա. Ջրբաշյանի, Ա. Հարությունյանի, Է. Միրզոյանի, Ղ. Սարյանի և այլոց ստեղծագործությունները:

Երգչուհին յուրօրինակ շնչով է հնչեցրել վոկալ լիրիկայի վարպետ Ռ. Մելիքյանի երգերը՝ ցույց տալով, որ այդ ստեղծագործությունները ճյուղավորվում են կոմիտասյան արվեստից: Նա բացառիկ վերաբերմունք է ունեցել

⁴ Տաթևիկ Սազանդարյան, Երևան, 1984, էջ 34:

Կոմիտասի երաժշտության նկատմամբ: Երգչուհու կոմիտասյան երգերի կատարումներն աչքի են ընկել զուլալությամբ, պարզությամբ, իսկ Ռ. Մելիքյանի ռոմանսները՝ նուրբ քնարականությամբ: Նա շատ պատկերավոր է կատարել Սայաթ-Նովայի, Շերամի ստեղծագործություններից և ժողովրդական երգեր՝ «Սարի գյալի», «Սիրուն գիշեր», և այլն:

1961 թվականից երգչուհին ծավալել է նաև մանկավարժական գործունեություն. կրթել ու դաստիարակել է հայ երաժշտական արվեստի ավանդույթները շարունակող ու զարգացնող սերունդներ: Բազմաթիվ երիտասարդների Տ. Սազանդարյանը հաղորդակից է դարձրել ազգային երգարվեստի ավանդույթներին: 1970 թվականից Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի պրոֆեսոր էր, 1977 թվականից՝ մեներգեցողության ամբիոնի վարիչ:

Նրա դասարանում են սովորել այնպիսի հայտնի երգիչներ, ինչպիսիք են՝ Գրետա Անտոնյանը, Վիոլետա Եսաբեկյանը, Հասմիկ Հացագործյանը, Հասմիկ Պապյանը (ասպիրանտուրա), Ալեքսանդր Վարդանյանը, Ալեքսանդր Մելիքյանը, Նունե Բադալյանը, Պերճ Քարազյանը, Կարինե Բաբաջանյանը, Ալլա Ավետիսյանը և այլք:

Նա եղել է նաև միջազգային, համամիութենական և անդրկովկասյան մրցույթների հանձնաժողովների նախագահ կամ անդամ:

РОЛЬ ТАТЕВИК САЗАНДАРЯН В ИСТОРИИ АРМЯНСКОГО ПЕВЧЕСКОГО ИСКУССТВА

ГРЕТА АРУТЮНЯН

Творчество Татевик Сазандарян занимает особое место в истории армянского певческого искусства.

Певица блистала на оперной сцене исполнением ведущих оперных партий, была неподражаемым интерпретатором образов Алмаст (Спендиаров "Алмаст"), Парандзем (Чухаджян "Аршак II"), Тамар (Тигранян "Давид-Бек"), Любаши (Римский-Корсаков "Царская невеста"), Кармен (Бизе "Кармен"), Далилы (Сен-Санс "Самсон и Далила"), Ольги (Чайковский "Евгений Онегин"), Ульяны Громовой (Мейтус "Молодая гвардия") и т.д.

Тонки и неповторимы ее исполнения вокально-камерных произведений Комитаса, Р. Меликяна и других армянских композиторов, а также А. Вивальди, Л. Бетховена, Ф. Шуберта, Р. Шумана, Г. Вольфа, Э. Грига, Ш. Гуно,

А. Дворжака, Ф. Листа, Я. Сибелиуса, О. Респиги, которые отличались высоким исполнительским мастерством, самобытностью интерпретации.

Одним из основных сфер деятельности Татевик Сазандарян является ее педагогическая работа, в результате которой появились многие поколения певцов, продолжающих и развивающих традиции армянского певческого искусства, среди них Г. Антонян, В. Есайбекян, А. Ацагорцян, А. Папян (аспирантура), А. Варданян, А. Меликян, Н. Бадалян, К. Бабаджанян, П. Каразян и другие.

Ключевые слова – певческое искусство, певица, сценическое искусство, национальная опера, исполнительские особенности, пенопения, национальная музыка, творческая жизнь, искусствовед, актерское мастерство, оперная драматургия.

TATEVIK SAZANDARYAN'S ROLE IN THE HISTORY OF ARMENIAN ART OF SINGING

GRETA HARUTUNYAN

The singer shined on the stage of the opera by performing leading opera parts, becoming an incomparable interpreter of Almast (Spendaryan, “Almast”), Parandzem (Tchouhadjian, “Arshak II”), Tamar (Tigranyan, “David Bek”), Lyubasha (Rimski-Korsakov “The King’s Bride”), Carmen (Bizet, “Carmen”), Dalila (Sen-Sans, “Samson and Dalila”), Olga (Tchaikovsky, “Eugene Onegin”), Juliana Gromova (Meitus “Young Guard”) and other roles.

Delicate and inimitable were her performances of Komitas, R. Melikyan and other Armenian composers, as well as those of A. Vivaldi, L. Beethoven, F. Shubert, R. Shuman, H. Wolf, E. Grieg, Ch. Gounod, A. Dvořák, F. List, J. Sibelius, P. Sarasate, O. Respighi, remarkable for high-level performance mastery and originality of interpretation.

One of the key spheres of Sazandaryan’s activity was pedagogy, which resulted in emergence of many generations of singers, who continued and evolved the traditions of Armenian art of singing, among them G. Antonyan, V. Esabekyan, H. Hatsagortsyan, H. Papyan (Postgraduate), A. Vardanyan, A. Melikyan, N. Badalyan, P. Karazyan, K. Babajanyan, A. Avetisyan and others.

Key words – art of singing, singer, vocal part, national opera, performance peculiarities, national music, creative life, art historian, acting mastery, the dramaturgy of opera.